

# ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 37.013+371.134:78(043)

## СТРУКТУРА МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Білостоцька О.В.

Харківська гуманітарно-педагогічна академія

Досліджено сутність та зміст понять мотивація та мотиваційна сфера особистості майбутнього вчителя. Проаналізовано класифікації мотивів навчально-професійної діяльності студентів. Визначено особливості мотивації науково-дослідної роботи майбутніх педагогів. Охарактеризовано специфіку мотивації музично-виконавської діяльності студентів-музикантів. Обґрунтовано структуру мотивації навчально-професійної діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва.

**Ключові слова:** мотивація, мотив, мотиваційна сфера, майбутній вчитель, музичне мистецтво.

**Постановка проблеми.** Сучасні модернізаційні процеси у вітчизняній освіті в умовах інтеграції української спільноти до світового соціокультурного простору, забезпечуються впровадженням гуманістичних пріоритетів, опорою на національні засади розвитку освіти, актуалізацією особистісно-соціальних підходів до навчання, дотриманням принципу культуровідповідності навчання, досягненням оптимального балансу між пізнавальною, професійною, творчою, науково-дослідною сферами навчальної діяльності майбутніх педагогів.

Вирішальну роль у реалізації цих завдань відіграє процес удосконалення освіти у вищій школі з метою формування фахівців, які володіють глибокими фундаментальними та спеціальними знаннями і здатні до самостійно-творчої діяльності. Все це зумовлює необхідність теоретико-методологічного обґрунтування підходів щодо визначення методологічних основ, принципів засад, змісту, закономірностей, провідних засобів мотивації навчально-професійної майбутніх учителів музичного мистецтва, з урахуванням специфіки їх художньо-педагогічної діяльності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Сутність мотивації розглянута у монографіях таких вітчизняних психологів, як В. Асєєв, А. Бердиган, К. Божович, В. Вілюнас, В. Джидарьян, Е. Ільїн, В. Ковальов, О. Леонтьєв, М. Магомед-Емінов, А. Маркова, В. Мерлін, С. Петровський, П. Симонов, Д. Узнадзе, А. Файзуллаєв, П. Якобсон, В. Шадріков [1-7].

В розробку проблеми навчально-професійної мотивації у вищій освіті істотний внесок внесли такі педагоги та психологи, як: Б. Ананьєв, Т. Матіс, В. Якунін (роль мотивації спілкування в структурі мотиваційної сфери студентів); М. Дяченко, Л. Кандибович, К. Залізняк (зв'язок ефективності навчання з розвитком соціально-ціннісних мотивів навчання і майбутньої професії); В. Алтуніна, Р. Немов, Р. Цветкова (мотиваційні чинники та механізми, що впливають на поведінку, навчально-професійну і професійну діяльність студентів); Л. Арістова, Р. Бібріх, Р. Вайсман, М. Рогов (роль мотиву досягнення в процесі навчання); А. Бердиган, О. Ларіна, Р. Мухіна,

А. Печникова (динаміка навчально-пізнавальних мотивів).

Мотивацію як важіль ефективності педагогічної діяльності розглядали такі науковці як Б. Ананьєв, М. Анцибор, А. Афонін, Н. Гузій, М. Данілов, Г. Дмитренко, І. Зязюн, Г. Клименко, Н. Кузьміна, Н. Ничкало, В. Сластьонін, М. Тарасевич.

У теорії й практиці музично-педагогічної освіти сучасними дослідниками І. Гадаловою, С. Горбенком, Л. Масол, О. Михайличенком, О. Олексюк, В. Орловим, Т. Рейзенкінд проведені дослідження теоретичних і методичних засад підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Концептуальні основи музично-професійного навчання розглянуто у роботах Л. Коваль, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, Л. Хлебникової, В. Черкасова, К. Шамаєвої, Г. Шевченко, Ю. Юцевича.

Особливості формування мотивації у майбутніх учителів музичного мистецтва визначено у дисертації О. Морозової, А. Скопич.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Отже, незважаючи на те, що в наукових дослідженнях розкриваються різні аспекти вищої музично-педагогічної освіти, деякі питання цієї проблеми не розв'язані, розв'язані частково або знаходять суперечливі розв'язання. Так, багато вітчизняних та зарубіжних науковців виділяють в якості провідного виду діяльності майбутнього вчителя музично-виконавський, артистичний або мистецький компонент (О. Горбенко, С. Світайло, Ши Цзюн-бо, Н. Юдзіонюк); С. Федорищева обґрунтовує роль естетичного аспекту підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва; Цзян Хепін спрямовує увагу на методичний та педагогічно-просвітницький аспекти діяльності; М. Шевчук виділяє загальні складові підготовки педагога-музиканта, без урахування специфіки музично-творчої діяльності. І. Полубоярина та В. Черкасов розширюють поняття, виділяючи в структурі професійної компетентності студентів мистецького напрямку науково-дослідну компетенцію.

Отже, у сучасних дослідженнях невраховані особливості навчально-пізнавальних, професійно-педагогічних, науково-дослідних та музично-виконавських мотивів в системі навчально-

професійної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

**Мета статті** – проаналізувати сутність, структуру та специфіку мотиваційної сфери особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва.

**Виклад основного матеріалу.** У своєму дослідженні ми спираємось на теорію діяльнісного походження мотиваційної сфери особистості, засновану О. Леонтьєвим. Згідно його концепції, мотиваційна сфера людини, як і інші її психологічні особливості, має свої джерела в практичній діяльності. Зокрема, між структурою діяльності та будовою мотиваційної сфери особистості існують відношення ізоморфізму, тобто взаємної відповідності, а в основі динамічних змін, які відбуваються з мотиваційною сферою людини, лежить розвиток системи діяльностей, який підкоряється об'єктивним соціальним законам [3].

Тобто, дане положення пояснює походження і динаміку мотиваційної сфери особистості майбутнього вчителя, аналізує зміни у системі діяльностей, досліджує перетворення її ієрархічності, показує, яким чином виникають і зникають окремі види діяльності та операції, які модифікації відбуваються з діями. У відповідності з закономірностями розвитку діяльностей можна вивести закони, що описують зміни в мотиваційній сфері особистості майбутнього педагога, придбання ним нових потреб, мотивів і цілей.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях можна виділити декілька підходів до розуміння сутності мотивації. Перший розглядає мотивацію зі структурних позицій, як сукупність фактів або мотивів. Так, Ст. Шадріков доводить, що мотивація обумовлена потребами і цілями особистості, рівнем домагань, ідеалами, умовами діяльності (як об'єктивними, зовнішніми, так і суб'єктивними, внутрішніми – знаннями, вміннями, здібностями, характером) і світоглядом, переконаннями і спрямованістю особистості [6].

Другий напрям, представником якого є В. Вілюнас, розглядає мотивацію як динамічне утворення, як процес, механізм; як сукупну систему процесів, що відповідають за спонукання і діяльність. Безпосередній вияв мотивації являє собою активне, упереджене ставлення людини до різних явищ, що виявляється у вигляді позитивної або негативної оцінки цих явищ і в спонуканні здійснювати по відношенню до них дії [2].

Третій напрямок визначає мотивацію як процес, що пов'язує воедино особистісні та ситуаційні параметри на шляху регулювання діяльності, спрямованої на перетворення предметної ситуації для реалізації мотиву, тобто як процес психічної регуляції конкретної діяльності (М. Магомед-Емінов) [5].

У російських та українських концепціях мотивації центральним є дослідження взаємовідносин мотивації і мотиву, а також виявлення їх укоріненості в регуляції поведінки людини. Науковці визначають мотив як: усвідомлене спонукання (О. Гребенюк, Ю. Орлов, В. Ковальов), потребу (К. Божович, К. Платонов, С. Рубінштейн), намір (В. Вілюнас), предмет потреби (О. Леонтьєв). К. Платонов, В. Мерлін, М. Магомед-Емінов вважають, що в якості мотивів, поряд з психічними станами, що можуть виступати в властивості особистості [2-5].

Співвідношення мотивації і мотиви, їх взаємодія та структурний зміст вітчизняними психологами розглядаються з різних позицій. В. Іванніков вважає, що процес мотивації починається з актуалізації мотиву. Таке трактування мотивації зумовлене, на думку О. Леонтьєва, тим, що мотив виступає як предмет задоволення потреби, його не треба формувати, а треба просто актуалізувати. При цьому мотив розуміється як об'єктивне явище, що відповідає потребі, спонукає і направляє діяльність. Мотив стає вторинним по відношенню до потреби і випереджає мотивацію [3].

Р. Пілюян зазначає, що мотивація і мотив – взаємопов'язані, взаємообумовлені психічні категорії і що мотиви дії формуються на базі певної мотивації (тобто мотиви вторинні). І в той же час він стверджує, що через вироблення певних мотивів ми можемо впливати на мотивацію в цілому (тобто вже мотивація залежить від мотивів, які стають первинними). Автор вважає, що мотиви відносяться до дій, а мотивація – до діяльності.

І. Джидарьян вважає, що на відміну від мотивації, мотив має більш вузьке значення. У ньому фіксується психологічний зміст, внутрішній фон, на якому розгортається процес мотивації поведінки в цілому. Саме мотив енергізує і спрямовує дії людини на кожен момент часу.

Таким чином, у визначенні сутності мотивації, її ролі в регуляції поведінки, розумінні співвідношень між мотивацією і мотивом у психолого-педагогічних дослідженнях відсутня єдина точка зору. У багатьох психологічних працях ці два поняття використовуються як синоніми. Ми спираємося на думку В. Асеева, А. Бердигана, які розглядають мотивацію як динамічний процес формування мотиву [1].

Найбільш широким є поняття мотиваційної сфери, яке включає афективну, вольову сфери особистості (А. Бердиган, Л. Віготський, П. Якобсон), переживання задоволення потреби. Мотиваційна сфера розглядається як стрижень особистості, до якого «стягуються» такі її властивості, як спрямованість, ціннісні орієнтації, установки, соціальні очікування, домагання, емоції, вольові якості та інші соціально-психологічні характеристики. Ієрархічна структура мотиваційної сфери визначає спрямованість особистості майбутнього вчителя, яка має різний характер в залежності від того, які саме мотиви за своїм змістом і будовою стали домінуючими. Мотив – мотивація – мотиваційна сфера розуміється як джерело активності і, одночасно, як система спонук будь-якої діяльності [7].

У дослідженнях мотиваційної сфери особистості студента у професійному становленні (А. Бердиган, В. Вілюнас, Р. Цветкова) виявляється тенденція розкриття структурних утворень мотиваційної сфери особистості і діяльності, включаючи: мотивацію професійної орієнтації та самовизначення, мотивацію професійного вибору, мотивацію навчання, мотивацію розвитку професійних здібностей, мотивацію рівня професійної підготовки сучасного фахівця. Особистість студента розглядається як системне утворення, що відбиває відповідно зовнішню і внутрішню сторони впливу [2].

Мотиваційна сфера особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва розглянута у

нашому дослідженні як структурно-динамічна система взаємопов'язаних мотивів навчально-професійної, науково-дослідної та музично-виконавської діяльності, що обумовлюють поведінку і діяльність особистості студентів при навчанні у вищому педагогічному навчальному закладі.

При вивченні мотиваційної сфери особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва доцільним є уявлення про неї як про складну систему, в яку включені певні ієрархічні структури. При цьому структура розуміється як відносно стійка єдність елементів, їх відносин і цілісності об'єкта, як інваріант системи.

У психолого-педагогічній літературі виділяють декілька видів класифікацій мотивів навчально-професійної діяльності. Найбільш визнаним є поділ мотивації на внутрішню, яка безпосередньо пов'язана зі змістом навчально-професійної діяльності та процесом її виконання, і зовнішню мотивацію, обумовлену фізіологічними потребами і стимуляцією середовища. (М. Алексеева, А. Бердиган, Л. Божович, А. Вербицький, Н. Воронкова, В.Ільїн, О. Киричук, О. Леонтьєв, А. Маркова, В. Моргун, Н. Тализіна, В. Шахов, Г. Щукіна, П. Якобсон) [3; 4; 7]. Як правило, кожна діяльність завжди спонукається комплексом, поєднанням зовнішніх і внутрішніх мотивів і мотивацій. При чому, можливо, в одних ситуаціях переважно діє зовнішня мотивація, а в інших – внутрішня. До внутрішніх факторів, на думку А. Бердигана, Н. Воронкової, Л. Міхеевої, належать: вихідні мотиваційні основи навчально-професійної діяльності студентів, такі як особистісне ставлення до майбутньої професії, рівень сформованості навчальної мотивації в школі, переважання мотивації досягнення або уникнення невдач та інші особистісні особливості, що впливають на мотивацію діяльності. Серед виявлених зовнішніх факторів виділяються наступні: якість викладання дисциплін, взаємини з викладачами та однокурсниками, організація навчального процесу.

А. Маркова виділяє дві групи мотивів навчально-професійної діяльності: пізнавальні мотиви та соціальні мотиви [4]. В дослідженні М. Лях визначено навчально-професійні та соціально-професійні групи мотивів.

Н. Бордовська, М. Лях, А. Реан розподіляють мотиви на позитивні за своєю сутністю та негативні. На думку авторів важливими позитивними мотивами є пізнавальний та професійний мотиви, мотив досягнення успіху (в який включено широкі соціальні мотиви, мотиви соціального та особистісного престижу), до негативних віднесені мотив уникнення неприємностей.

Н. Мойсеюк виділяє безпосередньо-спонукальні, перспективно-спонукальні мотиви, інтелектуально-спонукальні мотиви.

Аналіз наукових джерел дав змогу виявити, що в якості класифікаторів мотивів можуть виступати: характер участі в діяльності (мотиви, що розуміються і реально діючі мотиви, О. Леонтьєв); час обумовлення діяльності (далека – коротка мотивація, Б. Ломов); соціальна значимість (соціальні – вузько особистісні, П. Якобсон); факт їх включеності в саму діяльність або знаходження поза нею (зовнішні та внутрішні мотиви, К. Божович); певний вид діяльності (навчальна, професійна, науково-дослідна, виконавська) [3; 7].

П. Якобсон розподіляє мотиви за характером спілкування (ділові, емоційні) [7]. А. Бердиган класифікує мотиви з позиції особливостей інтелектуально-емоційно-вольової сфери особистості як суб'єкта і виділяє інтелектуально-пізнавальні, морально-етичні та емоційно-естетичні мотиви. Дана класифікація дозволяє врахувати музично-виконавський компонент мотиваційної сфери особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва.

В останні роки науковці стверджують, що будь-яка діяльність, у тому числі й навчально-професійна, зумовлена одночасно багатьма зовнішніми та внутрішніми мотивами, тобто полімотивована (В. Вілюнас, І. Імедадзе, В. Ковальов, В. Ляудіс, Л. Міхеева, В. Петренко, М. Філіппов, Г. Хесс) [2].

Ми згодні з думкою А. Бердигана та В. Асеева, які в структурі мотивації виділяють єдність процесуальних і дискретних характеристик і двомадалючість, тобто позитивні і негативні підстави її складових. Стан видів мотивів навчально-професійної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва може бути охарактеризований через становлення для кожного мотиву таких змістовних характеристик, як дієвість, домінування, самостійність і усвідомленість. У сукупності ці змістовні характеристики визначають сенсоутворюючий статус у того чи іншого мотиву і дозволяють дати характеристику рівнів, які проходить кожен з мотивів на шляху до цього статусу [1].

У визначенні ієрархії мотивів навчально-професійної діяльності майбутніх педагогів-музикантів ми спираємось на дослідження Н. Клименко, О. Ларіної, М. Лях, Л. Міхеевої, Р. Цветкової. Так, на думку О. Ларіної, провідними мотивами у структурі мотиваційної сфери особистості студентів є пізнавальні мотиви, досягнення успіху, уникнення невдач, соціальної ідентифікації в професії, прагматичний, самоактуалізації, суспільної корисності, кар'єрного зростання. Окремо автор виділяє комунікативний компонент мотивації, до якого відносить мотиви: спілкування, взаємодопомоги, конформізм/нонконформізм, ідентифікації в комунікації.

Н. Клименко має іншу точку зору на ієрархію мотивів: широкі соціальні мотиви, мотиви, орієнтовані на досягнення успіху, мотиви, орієнтовані на запобігання невдач, мотиви, пов'язані зі змістом професії, власне пізнавальні мотиви. Р.Цветкова, досліджуючи окреслену проблему з іншого підходу – концепції потреб, у своєму дисертаційному дослідженні практично доводить наступну ієрархію мотивів: потреби в самовираженні, матеріальні, потреби у визнанні, соціальні (міжособистісні), потреби в безпеці.

Отже, проведений аналіз показав, що у сучасних психологів та педагогів немає єдиного підходу щодо ієрархії мотивів навчально-професійної діяльності. Крім того, у означених роботах не враховано особистості мотивації науково-дослідної роботи як важливої складової навчально-професійної діяльності майбутніх учителів.

Специфічні особливості мотивації науково-дослідної роботи студентів досліджено у соціологічному та педагогічному аспектах у роботах Д. Богоявленської, О. Гірфанової, Е. Горчакової, Н. Долгової, Г. Мазалецької, А. Матерої, Ю. Медведевої, О. Овакімян, Т. Разіної, О. Скрауч,

М. Ярошевського. Більшість авторів обґрунтовують наступну ієрархію мотивів науково-дослідної роботи майбутніх педагогів: мотив досягнення, самореалізації, приналежності, статусу, потреби у структуруванні роботи, отримання інформації. О. Гірфанова дотримується іншого підкоду і визначає в якості провідних мотивів НДРС: інтерес, підпорядкування вимогам викладачів та адміністрації, прагнення вступити до аспірантури.

Враховуючи специфіку творчої діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, в структурі мотиваційної сфери особистості студентів ми виділяємо окремо мотиви музично-виконавської діяльності. Окреслену проблему розглянуто в галузі музичної психології та мистецької педагогіки Л. Бамбуровою, Н. Барсуковою, Л. Бочкарьовим, Г. Вільсоном, О. Морозовою, А. Скопич, З. Софроніч, Ю. Цагареллі, В. Яконюк. Аналіз досліджень даного напрямку дозволяє виділити провідні музично-виконавської діяльності майбутніх педагогів: мотив досягнення, самоствердження; мотиви, пов'язані з образом самого себе та ідентифікації себе з іншими (відомими виконавцями); мотиви самореалізації та саморозвитку, мотиви, пов'язані з поставленим завданням, мотиви афіліації тощо.

**Висновки і пропозиції.** Отже, мотиваційна сфера особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва розглянута у нашому дослідженні як структурно-динамічна система взаємопов'язаних

ієрархічних мотивів навчально-професійної, науково-дослідної та музично-виконавської діяльності, що обумовлюють поведінку і діяльність особистості студентів при навчанні у вищому педагогічному навчальному закладі.

Структуру мотивації навчально-професійної діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва становить ієрархічно впорядкована система мотивів зовнішнього і внутрішнього типів: пізнавальні (навчально-пізнавальні та науково-пізнавальні); професійні (прагнення досконали оволодіти майбутньою професією, мотиви професійної самоосвіти, професійного співробітництва); мотив самореалізації (потреба у самовираженні, самоактуалізації, самоствердження, демонстрація власних можливостей, самовипробування); інтерес, мотиви успіху, досягнення; мотив усунення невдач, захисту; мотив самовдосконалення; прагматичний мотив (матеріальні мотиви, мотив статусу, престижу, приналежності, кар'єрного зростання); мотив соціальної ідентифікації; соціальні (міжособистісні потреби – комунікативні мотиви (спілкування, взаємодопомоги, конформізм – нонконформізм)); зовнішні – підпорядкування вимогам викладачів, мотиви, пов'язані з виконанням завдання).

Проведене дослідження не вичерпує даної проблеми. Подальшого розгляду потребує визначення компонентів мотиваційної сфери особистості майбутніх учителів музичного мистецтва.

## Список літератури:

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности / В.Г. Асеев. – М.: Мысль, 1976. – 158 с.
2. Виллюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека / В.К. Виллюнас. – М., 1990. – 211 с.
3. Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции / А.Н. Леонтьев. – М.: Наука, 1971. – 396 с.
4. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
5. Магомед-Эминов М.Ш. Мотивация и контроль за действием / М.Ш. Магомед-Эминов, И.А. Васильев. – М.: МГУ, 1991. – 144 с.
6. Шадриков В.Д. Введение в психологию: мотивация поведения / В.Д. Шадриков. – М.: Логос, 2001. – 136 с.
7. Якобсон П.М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П.М. Якобсон. – М.: Просвещение, 1969. – 317 с.

**Белостоцкая О.В.**

Харьковская гуманитарно-педагогическая академия

## СТРУКТУРА МОТИВАЦИОННОЙ СФЕРЫ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА

### Аннотация

Исследованы сущность и содержание понятий мотивация и мотивационная сфера личности будущего учителя. Проанализированы классификации мотивов учебно-профессиональной деятельности студентов. Определены особенности мотивации научно-исследовательской работы будущих педагогов. Охарактеризована специфика мотивации музыкально-исполнительской деятельности студентов-музыкантов. Обоснована структура мотивации учебно-профессиональной деятельности будущих учителей музыкального искусства.

**Ключевые слова:** мотивация, мотив, мотивационная сфера, будущий учитель, музыкальное искусство.

**Belostotskaya O.V.**

Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy

## **STRUCTURE MOTIVATIONAL SCOPE OF THE PERSON FUTURE TEACHERS OF MUSICAL ARTS**

### **Summary**

The essence and content of the concepts of motivation and motivational sphere of the person of the future teacher. Analyzed the classification of motives of educational and professional activity of students. The features of motivation of the research work of the future teachers. Characterized by the specificity of motivation musical performance of students-musicians. It substantiates the structure of motivation of educational and professional work of the future teachers of music.

**Keywords:** motivation, motive, motivational sphere, future teacher, the art of music.